

УДК 343.1

## ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО СТАТУС ПОТЕРПІЛИХ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

**Василь ЛУЦИК,**кандидат юридичних наук, доцент,  
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін  
Львівського державного університету внутрішніх справ**Роксолана КЛИМКЕВИЧ,**магістрант  
Львівського національного університету імені Івана Франка

### АНОТАЦІЯ

У статті досліджено гармонізацію кримінального процесуального законодавства країн-членів Європейського Союзу щодо захисту прав потерпілих. Проводиться аналіз мінімальних стандартів захисту прав потерпілих на підставі нормативно-правових актів Європейського Союзу про статус потерпілих у кримінальному процесі. Зроблено висновок, що відбувається еволюція та розширення поняття «потерпілий», надання йому самостійного процесуального статусу та зміцнення гарантій захисту прав потерпілих. Усі права потерпілих пропонуються поділити на дві групи: загальні права потерпілих та процесуальні права.

**Ключові слова:** гармонізація, потерпілий, законодавство ЄС, захист прав потерпілих.

### HARMONIZATION OF EU CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION ON VICTIMS STATUS: THE CURRENT STATE AND WAYS OF IMPROVEMENT

**Vasyl LUTSYK,**PhD, Associate Professor,  
Head at the Department of Criminal-Legal Disciplines  
of Lviv University of Internal Affairs**Roksolana KLYMKEVYCH,**Master of Law  
of Ivan Franko National University of Lviv

### SUMMARY

The article examines the harmonization of the criminal procedural legislation of the EU member states on the protection of the victim's rights. The analysis of the minimum standards of victims' rights protection, envisaged in EU normative legal acts on the victims' status in the criminal process is conducted. It is concluded that there is an evolution and development of the notion "victim", providing it with an independent procedural status and strengthening of guarantees of the victims' rights protection, in particular, it is proposed to divide all the victim's rights into two groups: general rights of victims and procedural rights.

**Key words:** harmonization, victim, EU legislation, protection of victims' rights.

**Постановка проблеми.** Завдяки модерній ситуації союження, яка супроводжується стрімким розвитком науки, уніфікацією суспільного ладу, глобалізацією суспільних відносин, ми можемо бути свідками симпліфікації різних правових явищ, зокрема правових систем багатьох держав. Зближення кримінального процесуального права викликається, насамперед, гармонізацією законодавства окремих держав Європейського Союзу (далі – ЄС), яка спрямована на подолання розбіжностей і мінімізацію суперечностей у праві, виходячи із принципів, ідей і стандартів гармонізації права.

Мінімальні стандарти гармонізації, відповідно до ст. 82 Договору про функціонування ЄС [1], повинні забезпечити: взаємне визнання вироків; співробітництво органів поліції у кримінальних справах із транскордонним елементом; зближення законодавчих і регламентуючих положень держав-членів. Також ця стаття встановлює, у яких сферах кримінального процесу повинне здійснюватися зближення кримінально-процесуальних норм. Однією з таких сфер

є захист прав потерпілих як одне із пріоритетних завдань кримінального процесуального права загалом.

Окрім цього, незаперечним залишається той факт, що питанню захисту потерпілих приділяється увага як законодавців, науковців, так і практиків та ЗМІ. Як слушно зазначає Й. Медельський, варто звертати особливу увагу на захист прав потерпілих, оскільки ці особи зазнали шкоди від злочину без своєї вини у цьому [2, с. 215].

**Актуальність теми** зумовлена відсутністю комплексних вітчизняних досліджень у сфері гармонізації кримінального процесуального законодавства країн-членів ЄС.

**Стан дослідження.** Дослідженню проблем гармонізації кримінального процесуального права ЄС присвятили свої праці такі науковці, як Й. Медельський, І.В. Гловюк, О.М. Сорокіна, В.І. Самарін, Т.В. Садова, В.А. Савченко, Л.М. Лобойко та ін. Однак в українській процесуальній науці гармонізація кримінального процесуального права ЄС фактично не досліджувалася, що зумовило необхідність цього дослідження.

**Метою статті** є аналіз мінімальних стандартів захисту прав потерпілих на підставі нормативно-правових актів ЄС про статус потерпілих у кримінальному процесі.

**Виклад основного матеріалу.** Питання захисту прав потерпілих осіб постало ще до виникнення ЄС, оскільки пересування осіб у межах європейських країн було постійним явищем, що призвело до виникнення такого терміна, як «транскордонний потерпілий», яким вважався громадянин однієї з держав, котрий, перебуваючи на території іншої держави з метою відпочинку, працевлаштування чи з іншою метою, став жертвою злочинних діянь.

У цьому контексті заслуговує аналізу Рішення Євросуду від 02 лютого 1989 р. у справі 186/87 [3], яке мало значний вплив на розвиток інституту захисту прав потерпілих осіб. Французька комісія з питань компенсації жертвам злочинних посягань (франц. *Commission d'indemnisation des victimes d'infraction*) звернулася до Суду щодо компенсації громадянину Великої Британії І.У. Коуену за травми, отримані внаслідок насильницьких дій, жертвою яких він став у Парижі. Французьке казначейство відмовлялося виплатити таку компенсацію, оскільки, відповідно до кримінального процесуального законодавства Франції, громадянин Великої Британії є неналежним суб'єктом одержання компенсації за критерієм належності до громадянства цієї країни. Коуен посилався на заборону дискримінації відповідно до ст. 7 Договору про створення Європейського економічного співтовариства (нині це ст. 12 ДФЕС) [1]. Однак ця заборона дискримінації стосувалася дискримінації туристів під час поїздки та їх прав на одержання послуг у іншій країні та не мала жодного стосунку до кримінально-процесуальних прав осіб. Тим не менш, Суд ЄС вважав, що національне законодавство держав не може встановлювати дискримінаційні правила стосовно осіб, яким у межах співтовариства гарантується право на рівне поводження, та не може обмежувати основні свободи, передбачені законодавством Співтовариства.

Таким чином, Євросуд цим рішенням встановив стандарт про заборону дискримінації прав потерпілих (громадян іноземних держав) та надання їм тих самих прав, що і громадянам держави, на території яких їм заподіяно шкоди, ще до того, як ЄС отримав компетенцію в сфері гармонізації норм кримінально-процесуального права.

Однак нормативно-правового акта, який би закріплював мінімальні стандарти прав потерпілих від злочинних дій, так і не було. Тому з метою встановлення комплексного підходу до вирішення цієї проблеми у 2001 р. Європейським Парламентом і Радою було прийнято Рамкове Рішення «Про статус потерпілих у кримінальному процесі» [4].

Як слушно зазначає А. Пембертон, це Рамкове Рішення було першим імперативним документом міжнародного рівня, який стосувався захисту прав потерпілих [5]. Рамкове Рішення об'єднало стандарти захисту потерпілих на наддержавному рівні і було обов'язковим для внутрішнього виконання держави-члена. До 2001 р. існували лише інструменти м'якого права, такі як резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй і Рекомендації Ради Європи у цій галузі [6; 7].

Це Рішення вперше на рівні ЄС закріпило визначення поняття «потерпілий» у широкому розумінні, як фізичної особи, якій спричинена шкода, включаючи фізичні ушкодження, моральну чи матеріальну шкоду, спричинену дією чи бездіяльністю внаслідок порушення кримінального законодавства країн-членів ЄС.

Рамкове Рішення закріпило низку важливих прав і гарантій потерпілих, такі як право подавати докази та брати участь у кримінальному процесі, право на одержання інформації зрозумілою для них мовою, яка має значення для захисту їх прав у кримінальному процесі.

Одним із найсуттєвіших недоліків цього рішення було те, що воно не мало прямої дії на території держав-членів ЄС. Тобто, на це рішення не можна було поспілатися, захищаючи права потерпілих у національних судах країн-членів ЄС. Однак варто згадати «справу Пупіно» [8], з якої випливає, що Рамкове рішення все таки має певний «непрямий» вплив на національне законодавство країн-членів, оскільки суди зобов'язуються тлумачити законодавство відповідно до норм права ЄС, зокрема і рамкових рішень.

У зв'язку з цим Європейською Комісією була розроблена і видана в 2001 р. Зелена Книга «Відшкодування шкоди потерпілим» [9]. Новелою цієї Книги було те, що вона виокремлювала види потерпілих і диференціювала шкоду, заподіяну їм внаслідок злочинного посягання. Зокрема, у ній виокремлюється 3 категорії потерпілих, які мають право на одержання компенсації:

- безпосередні потерпілі (особи, які зазнали шкоди внаслідок злочинного діяння);

- опосередковані потерпілі (члени сім'ї безпосередньо потерпілої особи). Цікавим є те, що цю компенсацію можуть отримувати також і колишні чоловік чи дружина, які отримують аліменти, та непрацездатні батьки потерпілого);

- випадкові потерпілі (особи, які допомагали безпосередній жертві чи правоохоронним органам запобігти вчиненню злочину).

У Зеленій Книзі підкреслювалася необхідність гармонізації законодавства у сфері захисту прав потерпілих з метою мінімізації нерівних умов виплати їм компенсації, пов'язаних із різним законодавством країн-членів. Однак постає логічне питання: наскільки тісною повинна бути гармонізація в цій сфері та чи можливо уніфікувати розмір виплати цієї суми в усіх країнах-членах ЄС?

Звісно, що ні, оскільки держави-члени ЄС є неоднорідними в соціально-економічному розвитку, і сума компенсації не підлягає уніфікації. На це вказувала і сама Комісія у п. 5.1 Зеленої Книги, де також йдеться про те, що Комісія не ставить собі за мету тотальну гармонізацію, а радше встановлення єдиних стандартів і правил виплати компенсації потерпілим особам.

Одним із найбільших досягнень Зеленої Книги було розширення понятійного апарату цього інституту та запровадження такого терміна, як «транскордонний потерпілий», якому у книзі присвячено окремий 6 розділ. Комісія дає таку інтерпретацію цього терміна: громадянин ЄС, який став жертвою злочинного посягання на території іншої держави-члена, ніж та, у якій він проживає на постійній основі.

Наступним кроком у встановленні стандартів прав потерпілих осіб було прийняття Директиви 2004/80/ЄС від 29 квітня 2004 р. про компенсацію потерпілим від злочину [10].

Директива надала право потерпілому, який проживає на території одної держави-члена і постраждав від злочинного діяння на території іншої держави-члена, подати заяву на одержання компенсації в будь-який орган цієї держави. Також передбачалося створення спеціальних органів, які були б відповідальні за прийняття заяви від потерпілої особи. Директива наголошує, що держави повинні намагатися звести до мінімуму всі формальності та вимоги для одержання компенсації.

Наступним кроком у розширенні прав потерпілих було прийняття Дорожньої Карти про посилення прав потерпілих у кримінальному процесі від 10 липня 2011 р. [11]. Цей нормативний акт окреслює загальні принципи, спрямовані на посилення захисту прав потерпілих шляхом впровадження мінімальних стандартів, які спрямовані на досягнення передбачених цілей. Варто погодитися із

О.М. Сорокіною, яка у своєму дисертаційному дослідженні поділяє цілі на загальні та процесуальні [12, с. 101]. До загальних цілей можна віднести заборону втручання у приватне життя потерпілого, заохочення застосування альтернативних способів вирішення спорів із врахуванням інтересів потерпілого. Дорожня Карта наголошувала, що особливу увагу слід приділяти захисту прав дітей, потерпілих від злочину, оскільки вони є найбільш уразливою соціальною групою. До процесуальних цілей слід віднести посилення доступу потерпілого до правосуддя, забезпечення права на своєчасне отримання інформації про хід кримінального процесу, забезпечення компенсації потерпілому у разі необхідності [12, с. 101].

Також у цьому нормативному акті зазначалося, що варто враховувати особливості національних правових систем держав та інтереси всіх учасників кримінального процесу. Пропонувалися орієнтовні заходи, які варто вжити, щоб досягнути вищезазначених цілей.

Однак наявний рівний законодавчого регулювання ЄС не забезпечував належної гарантії прав потерпілих. Зокрема, законодавство не містило конкретних заходів реалізації передбачених гарантій, прямих зобов'язань і майже не застосовувалося державами. Ще однією причиною неефективності забезпечення прав потерпілих була широка свобода держав у реалізації законодавства, тож, як наслідок, фізичні особи не мали можливості оскаржити невиконання задекларованих прав.

Окрім цього, потреби потерпілих у захисті не були повною мірою реалізовані: потерпілі не одержували належної уваги в країнах-членах ЄС на визнання та повагу, підтримку, захист, ефективний доступ до правосуддя та компенсацію [12, с. 106].

Після тривалого обговорення проекту нового законодавчого акта було прийнято Директиву Європейського парламенту і Ради ЄС 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 р. [13, с. 57–73] про встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки і захисту потерпілих від злочину, котра прийшла на зміну Рамковому Рішенню 2001/220/ПВД.

Простежуючи еволюцію законодавства ЄС у сфері захисту потерпілих, можна дійти висновку, що Директива 2012 р. розглядала поняття «потерпілий» у новому ширшому контексті. Окрім визначення, яке містилося у Рамковому Рішенні 2001 р., потерпілими вважалися також особи, які спільно проживають із потерпілим, розділяють побут і живуть на постійній і тривалій основі. Цікавим є те, що Директива надає можливість державам на власний розсуд встановлювати у національному законодавстві обмеження з приводу кількості родичів потерпілих, які можуть одержувати компенсацію.

Глави 2, 3 та 4 Директиви закріплюють низку важливих гарантій прав потерпілих. Пропонується ці права розділити на дві великі групи: загальні права потерпілих і процесуальні права. Серед першої категорії прав слід виокремити право на першочергове одержання необхідної інформації про хід провадження від державних органів. Як вказують деякі науковці [14, с. 133], закріплення такої важливої гарантії дасть змогу частково усунути негативні наслідки скоєння злочину для потерпілого та збільшити довіру до правоохоронних органів. Варто погодитися із Й. Медельським [2, с. 222], який пропонує запровадити спеціальні тренінги та навчання для посадовців різних інституцій: поліцейських, прокурорів, суддів, які співпрацюватимуть із потерпілими.

Вважаємо за доцільне доповнити Директиву статтею такого змісту: «Держави-члени повинні забезпечити загальне та спеціальне профільне навчання для службовців, які співпрацюють із потерпілими, з метою кращого захисту їх прав та надання їм всієї необхідної інформації на неупередженій і професійній основі».

Також до цієї категорії належить право потерпілих одержувати підтвердження прийняття заяви про скоєння злочину щодо них, право одержувати інформацію про хід провадження, право на переклад.

До процесуальних прав потерпілих належить право брати участь у кримінальному процесі, право подавати докази, право на одержання правової допомоги, право на відшкодування коштів, витрачених внаслідок активної участі у судовому процесі, право на повернення майна відповідно до рішення компетентного органу, яке було вилучене в ході кримінального провадження.

Особливої уваги заслуговує право на захист, яке передбачає, що держава-член повинна забезпечити заходи захисту потерпілих і членів їх сімей від повторного скоєння злочину, залякування, психологічного тиску тощо. Держави-члени зобов'язані встановити необхідні умови для уникнення контакту між потерпілим і членами його сім'ї зі злочинцем під час кримінального провадження, за винятком випадків, коли цього вимагатиме провадження.

Ст. 8 розділу 2 Директиви передбачає створення конфіденційної служби підтримки потерпілих, яка функціонує на безкоштовній основі та діє в інтересах потерпілих до, під час і навіть деякий час після закінчення кримінального провадження. Такі служби можуть бути засновані як державні органи влади або функціонувати на недержавній громадській основі.

Основним завданням таких служб є забезпечення:

- інформації та консультації з приводу одержаннями потерпілим компенсації та підготовки потерпілих до участі у судовому засіданні;
- інформація про хід провадження або скерування до необхідних спеціалістів чи служб підтримки потерпілих;
- психологічна підтримка;
- консультації щодо майнової сторони злочину.

Ще одним завданням таких служб є надання потерпілим притулку чи тимчасового житла з метою забезпечення їх безпеки чи з метою уникнення залякування потерпілих. Також такі служби особливо увагу приділяють потерпілим від злочинів, що посягають на ставеву свободу потерпілих, такі як зґвалтування чи насильство.

**Висновки.** Невід'ємною ознакою сучасного етапу розвитку права ЄС є зближення законодавства країн-членів, що відбувається завдяки гармонізації його норм. Один із інститутів кримінального процесу, який супроводжується активними процесами гармонізації, є, беззаперечно, захист прав потерпілих.

Вперше мінімальні стандарти захисту прав потерпілих були закріплені у Рамковому Рішенні 2001 р. «Про статус потерпілих у кримінальному процесі» та Зелений Книзі 2001 р. «Відшкодування шкоди потерпілим», яка мала на меті встановлення єдиних стандартів і правил виплати компенсації потерпілим особам. Однак через низку недоліків та неефективність Рамкове Рішення 2001 р. було замінене Директивою Європейського парламенту і Ради ЄС 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 р. про встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих.

Прийняття Директиви про права потерпілих 2012 р. стало важливим кроком на шляху до гармонізації законодавства ЄС про статус потерпілих. Прослідковуються тенденції розширення поняття «потерпілий» і зміцнення гарантій захисту прав потерпілих, зокрема усі права потерпілих пропонується систематизувати та поділити на дві групи: загальні права потерпілих і процесуальні права. Вважаємо, що наступним етапом гармонізації повинно стати приведення національного законодавства країн-членів ЄС у відповідність до вищезазначеного акта.

**Список використаної літератури:**

1. The Treaty on the Functioning of the European Union, 26 October 2012, OJ L 326/47-326/390; Consolidated version. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT/>.
2. Medelský J. Actual and future regulation of victims' rights in the Slovak republic. In Obete kriminality a ich práva: Zborník príspevkov zo seminára z medzinárodnou účasťou konaného dňa 6. novembra 2014 na Fakulte práva Paneurópskej vysokej školy v Bratislave. Žilina: Spoločnosť pre trestné právo a kriminológiu, 2015. P. 216–225.
3. Case 186/87. Ian William Cowan v. Trésor public, Judgment of 2 February 1989. URL: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=9ea7d0f130d5ad3ebabe37e44dc98b70a9c27faeabce.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4PaNaNe0?text=&docid=95389&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=146714>.
4. Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. URL: [https://ec.europa.eu/anti-trafficking/legislation-and-case-law-eu-legislation-criminal-law/council-framework-decision-15-march-2001\\_en](https://ec.europa.eu/anti-trafficking/legislation-and-case-law-eu-legislation-criminal-law/council-framework-decision-15-march-2001_en).
5. Groenhuijsen M., Pemberton A. The EU Framework Decision for Victims of Crime: Does Hard Law Make a Difference? European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 2009. P. 1. P. 43–59.
6. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, GA Res. 40/34 of 29 November 1985. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>.
7. Recommendation. 11 on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, 28 June 1985. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52002IG1008\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52002IG1008(01)).
8. Case C-105/03 Criminal proceedings against Maria Pupino. ECLI:EU:C:2005:386.
9. Green paper – Compensation to crime victims (COM (2001) 0536 final). URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52001DC0536>.
10. Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims. URL: [https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/directive\\_2004\\_80\\_relating\\_to\\_compensation\\_en\\_1.pdf](https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/directive_2004_80_relating_to_compensation_en_1.pdf).

11. Resolution of the Council of 10 June 2011 on a Roadmap for strengthening the rights and protection of victims, in particular in criminal proceedings. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv:OJ.C\\_.2011.187.01.0001.01.ENG](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv:OJ.C_.2011.187.01.0001.01.ENG).

12. Сорокина Е.М. Гармонизация уголовно-процессуального законодательства в Европейском Союзе: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2016. 226 с.

13. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>.

14. Viktorová J., Blatnický J. Rights, support and protection of victims from the perspective of criminal investigation. In Obete kriminality a ich práva: Zborník príspevkov zo seminára z medzinárodnou účasťou konaného dňa 6. Novembra 2014 na Fakulte práva Paneurópskej vysokej školy v Bratislave. Žilina: Spoločnosť pre trestné právo a kriminológiu, 2015. S. 131–143.

**ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ**

**Луцик Василь Васильович** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ

**Климкевич Роксолана Андріївна** – магістрант Львівського національного університету імені Івана Франка

**INFORMATION ABOUT THE AUTHORS**

**Lutsyk Vasyl Vasylovych** – PhD, Associate Professor, Head at the Department of Criminal-Legal Disciplines of Lviv University of Internal Affairs

*lukvaslviv@gmail.com*

**Klymkevych Roksolana Andriivna** – Master of Law of Ivan Franko National University of Lviv

*rklymkevych@gmail.com*